

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Факультет історії, політології та міжнародних відносин

Кафедра політичних наук

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

**«Державна міграційна політика та її вплив на національну безпеку
України: виклики та шляхи реагування»**

Виконала: студентка групи ПНБз-41,

спеціальності 052 “Політологія”

освітньої програми “Політологія. Національна безпека”

Яров Ніколетта Габорівна

Науковий керівник: Матвієнків

Світлана Миколаївна

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політичних наук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	
1.1. Сутність та види міграції в сучасному світі.....	6
1.2. Поняття та складові державної міграційної політики.....	16
1.3. Міграційні процеси як фактор національної безпеки.....	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	
2.1. Нормативно-правове забезпечення міграційної політики України.....	2
2.2. Основні тенденції та причини міграційних процесів в Україні.....	27
2.3. Вплив міграції на демографічну ситуацію та національну безпеку.....	30
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	
3.1. Ключові виклики державної міграційної політики в умовах глобалізації та війни.....	36
3.2. Зарубіжний досвід формування ефективної міграційної політики.....	40
3.3. Пріоритетні напрями вдосконалення міграційної політики України.....	4
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54
---------------------------------	----

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сучасний етап розвитку міжнародних відносин та внутрішньодержавних процесів характеризується інтенсифікацією міграційних потоків, які істотно впливають на політичну, економічну та соціальну стабільність держав. В умовах глобалізації міграція набуває системного характеру та розглядається як важливий чинник суспільного розвитку і державного регулювання. Для України ця проблема є особливо актуальною з огляду на демографічні зміни, трудову міграцію та масштабне внутрішнє переміщення населення. Особливої значущості тема набуває в контексті забезпечення національної безпеки України. Державна міграційна політика виступає важливим інструментом регулювання міграційних процесів і захисту національних інтересів. Дослідження підтверджують, що міграційні процеси безпосередньо пов'язані з питаннями національної, суспільної та особистої безпеки, а також впливають на державні рішення у сфері управління. Водночас сучасні міграційні процеси створюють низку викликів для системи національної безпеки України. Неконтрольована міграція може становити загрозу національним інтересам держави, зокрема через зростання нелегальної міграції, соціальну напругу та криміногенні ризики. Окрему увагу науковці приділяють необхідності формування ефективної політики протидії незаконній міграції як складової безпекової політики держави.

Міграція як складне соціально-економічне явище має подвійний характер впливу на державу. З одного боку, вона сприяє розвитку економіки, обміну людським

капіталом і міжнародній взаємодії. З іншого - посилення міграційних процесів може призводити до втрати трудового потенціалу, так званого «відтоку мізків», а також створювати ризики для економічної та демографічної безпеки країни. **Додаткової актуальності** дослідження набуває в умовах сучасних викликів, з якими стикається Україна, зокрема внаслідок збройної агресії, що спричинила масштабні внутрішні та зовнішні міграційні процеси. Сучасна міграційна криза, пов'язана з війною, значно вплинула на соціально-економічну ситуацію та потребує ефективного державного реагування .

Мета дослідження - комплексний аналіз державної міграційної політики України та визначення її впливу на забезпечення національної безпеки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити **такі завдання**:

- дослідити сутність та зміст державної міграційної політики;
- визначити основні фактори та причини міграційних процесів в Україні;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення міграційної політики;
- дослідити вплив міграційних процесів на національну безпеку України;
- визначити основні виклики та загрози у сфері міграції;
- окреслити шляхи вдосконалення державної міграційної політики.

Об'єкт дослідження - державна міграційна політика України.

Предмет дослідження - механізми реалізації державної міграційної політики та її вплив на національну безпеку України.

Методи дослідження - у роботі використовуються загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: метод аналізу та синтезу; системний підхід; порівняльний аналіз; узагальнення .

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про взаємозв'язок міграційної політики та національної безпеки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення державної міграційної політики України та формування ефективних механізмів забезпечення національної безпеки.

Структура роботи - робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи 56 сторінок друкованого тексту. **Список використаних джерел** - 27 найменувань

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Сутність та види міграції в сучасному світі

Міграція як соціальне явище має глибоке історичне підґрунтя, проте у XXI столітті вона набула нових масштабів і значення. В умовах демографічної кризи, що проявляється у зниженні рівня народжуваності та старінні населення, міграція виступає важливим чинником, здатним впливати на демографічну стабільність і соціально-економічний розвиток держав. Сучасна міграційна ситуація у світі та формування міграційної політики в умовах демографічної кризи зумовлені динамічними змінами глобальних міграційних процесів. Вони охоплюють такі аспекти як: політичні, економічні та соціальні. На сучасному етапі світ стикається з інтенсивними міграційними потоками, які мають як позитивні, так і негативні наслідки як для країн-реципієнтів (держава, що приймає іноземні інвестиції, допомогу, технології або мігрантів), так і для держав походження мігрантів. У сфері демографічної кризи, характерної для більшості розвинених країн, міграція є однією із можливих можливостей подолання демографічного дисбалансу, сприяючи стабілізації ринку праці та забезпеченню економічного розвитку.

Міграція населення - це соціально-економічний процес сучасності, що безпосередньо впливає на розвиток держав, їх демографічну структуру та економіку. В умовах глобалізації міграційні процеси набувають масштабного характеру і стають важливим об'єктом державного регулювання [3, с. 15; 18, с. 27]. У науковій літературі існує декілька підходів до визначення поняття «**міграція**». Тобто, міграцію населення можна визначити як переміщення осіб або соціальних груп із зміною місця проживання на постійний, тимчасовий або тривалий період.

- **Міжнародна міграція** - це процес переміщення людей через державні кордони з метою зміни постійного або тимчасового місця проживання.
- **Внутрішня міграція** - це переміщення населення в межах однієї держави без перетину її кордонів. Сутність міграційного процесу полягає не лише у фізичному переміщенні людей, а також у зміні їхнього соціального, економічного та культурного середовища. Міграція є результатом дії комплексу факторів і водночас впливає на розвиток суспільства та держави [10, с. 41].

Міграційні процеси формуються під впливом таких основних факторів:

- економічних (пошук кращої роботи, вищого рівня доходів або кращих умов життя);
- політичних (війни, військові конфлікти або політичні переслідування);
- соціальних (здобування вищої освіти, возз'єднання сім'ї);
- екологічних (зміни клімату або природні катастрофи).

Важливу роль у сучасних умовах відіграють вимушені міграційні процеси, спричинені війнами, що є особливо актуальним для України [8]. Згідно до звіту Євростату, станом на кінець осені 2024 року приблизно 4,2

мільйона громадян України отримали тимчасовий захист на території ЄС. Лідерами за кількістю українців стали Німеччина, Польща та Чехія. Розподіл українців за країнами, що прийняли найбільшу кількість осіб, представлено у табл. 1.

Таблиця 1 “Розподіл громадян України, які отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС (станом на кінець 2024 р.)”

КРАЇНА-ЛІДЕР	Кількість осіб, чол.	Частка від загальної кількості в ЄС, %
Німеччина	1 140 705	27,2 %
Польща	983 880	23,4 %
Чехія	379 370	9,0%
Інші країни ЄС	1 696 045	40,4%

Основні причини міграції

Міграційні процеси формуються під впливом комплексу факторів, які поділяються на:

- Економічні фактори - пошук роботи, вищого рівня доходів і кращих умов життя;
- Політичні фактори - конфлікти, війни чи політичні переслідування;
- Соціальні фактори - освіта, возз'єднання сім'ї, підвищення якості життя людини;
- Екологічні фактори - природні катастрофи або зміни клімату;

Особливу роль у сучасному світі відіграють вимушені міграційні процеси, спричинені війнами, які є актуальним для України у наш час [24].

Класифікація видів міграції

У науковій літературі міграція класифікується за кількома основними критеріями.

Таблиця 2 “Класифікація видів міграції”

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
Ознака класифікації	Види міграції	Характеристика / Опис

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
<u>За територіальною ознакою:</u>	<i>-внутрішня міграція</i>	Переміщення населення в межах однієї країни (між регіонами, містами, селами).
	<i>- зовнішня (міжнародна) міграція</i>	Переміщення населення між різними країнами зі зміною державного кордону.
<u>За напрямом руху:</u>	<i>-еміграція</i>	Виїзд громадян своєї країни за кордон на постійне або тривале проживання.
	<i>- імміграція</i>	В'їзд іноземців до країни на постійне або тривале проживання.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
	<i>-рееміграція</i>	Повернення мігрантів на батьківщину (поворотна міграція).
<u>За причинами:</u>	<i>-економічна</i>	Пов'язана з пошуком роботи (трудова), вищим рівнем заробітку або покращенням умов життя.
	<i>-політична</i>	Спричинена політичними переслідуваннями, конфліктами, зміною державного устрою або війнами.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
	<i>-соціальна</i>	Включає сімейно-побутові причини (шлюб, возз'єднання родини), навчання або релігійні мотиви.
<u>За характером переміщення:</u>	<i>- добровільна</i>	Здійснюється за особистим рішенням людини без зовнішнього тиску.
	<i>-вимушена</i>	Здійснюється внаслідок збройних конфліктів, репресій, техногенних або природних катастроф.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
	<i>-ВПО</i>	Внутрішньо переміщені особи — люди, що змушені залишити домівки, але залишаються в межах своєї країни.
<u>За тривалістю:</u>	<i>-постійна</i>	Переселення на новий територіальний об'єкт назавжди або на невизначений термін.
	<i>-тимчасова</i>	Перебування в іншому місці протягом заздалегідь визначеного, обмеженого часу (наприклад, за контрактом).

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ МІГРАЦІЇ		
	-сезонна	Короткочасні переміщення у певні періоди року (наприклад, збирання врожаю чи туризм).

Основні категорії мігрантів

У межах сучасних міграційних процесів виділяють такі основні категорії:

- **Трудові мігранти** - особи, що виїжджають з метою працевлаштування ;
- **Біженці** - особи,що були вимушені залишити країну проживання через загрозу життю чи переслідування ;
- **Внутрішньо переміщені особи або ВПО** - особи, що були змушені залишити місце проживання через війну або надзвичайні ситуації ;
- **Нелегальні мігранти** - особи, що перебувають у країні незаконно, тобто із порушенням міграційного законодавства .

Вплив міграції на розвиток держави

Міграційні процеси мають суперечливий характер впливу на розвиток держави. Для детального аналізу їхньої ролі в соціально-економічному житті суспільства доцільно систематизувати основні наслідки, які наведені в табл. 3.

Таблиця 3 “ Вплив міграції на розвиток держави ”

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ	
<u>Позитивні наслідки</u>	<u>Негативні наслідки</u>
<i>1. Розвиток та насичення ринку праці;</i>	<i>1. Масштабний відтік кваліфікованих трудових ресурсів («відтік мізків»);</i>
<i>2. приплив фінансових ресурсів (валютні перекази від мігрантів);</i>	<i>2. суттєві демографічні втрати та старіння населення;</i>

3. активний обмін знаннями, технологіями та професійним досвідом;	3. зростання соціальної напруги в суспільстві;
4. зниження соціальної напруги через зменшення рівня безробіття.	4. деформація структури трудового потенціалу країни.

Аналіз даних табл. 3 дозволяє стверджувати, що міграційні процеси мають подвійний вплив на розвиток держави та нації. З одного боку, позитивний ефект досягається через розвиток ринку праці, стабільний приплив фінансових ресурсів у вигляді грошових переказів та інтенсивний обмін досвідом. З іншого боку, критичними залишаються такі негативні чинники, як незворотні демографічні втрати, втрата інтелектуального капіталу та ризики зростання соціальної дестабілізації.

1.2 Поняття та складові державної міграційної політики

Актуальність даного дослідження державної міграційної політики зумовлена зростанням масштабів та динаміки міграційних процесів у світі, що впливають на соціально-економічний розвиток, демографічну ситуацію та рівень національної безпеки світових держав. В умовах глобалізації вона стає одним із ключових феноменів державного управління, що потребує формування механізмів її регулювання [14].

Державна міграційна політика України - сукупність заходів, що здійснюються державою щодо регулювання міграційних процесів з метою захисту національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності,

забезпечення належного соціально-економічного, демографічного, науково-освітнього розвитку держави.

Метою державної міграційної політики є:

1. Забезпечення національної безпеки та захист національних інтересів держави у сфері міграції;
2. Охорона та підтримка ринку праці;
3. Забезпечення національної безпеки та захист національних інтересів України у міграційній сфері;
4. Підтримка та охорона ринку праці;
5. Мінімізація негативних наслідків неконтрольованих міграційних процесів, забезпечення ефективного державного регулювання міграції, сприяння сталому демографічному та соціально-економічному розвитку;
6. Попередження виникнення неконтрольованої міграції та усунення її наслідків;
7. Забезпечення соціального та правового захисту громадян України, які перебувають і працюють за кордоном;
8. Створення належних умов для реалізації прав, свобод і законних інтересів мігрантів, що законно перебувають на території України;

Правову основу державної міграційної політики України становлять Конституція України, міжнародні договори та нормативно-правові акти у сфері міграції. Ці документи регулюють питання надання статусу біженця, притулку та інших форм захисту, а також діяльність органів державної влади у сфері міграції [3; 14]. Норми підлягають обов'язковому врахуванню під час формування міграційного законодавства, зокрема щодо надання статусу біженця, притулку чи різних форм захисту (тимчасового,

гуманітарного та інших), які можуть надаватися іноземцям в Україні, а також при розробці відповідних державних програм і вдосконаленні системи органів виконавчої влади, що регулюють міграційні процеси .

Державна міграційна політика є складовою загальної внутрішньої та зовнішньої політики держави та спрямована на регулювання міграційних процесів відповідно до національних та державних інтересів. У науковій літературі вона визначається як **система правових, економічних, організаційних та інституційних заходів, спрямованих на управління міграційними потоками, забезпечення прав мігрантів і захист національної безпеки**. Сутність міграційної політики полягає у формуванні та реалізації механізмів впливу держави на міграційні процеси з метою їх упорядкування та оптимізації. Міграційна політика охоплює регулювання внутрішньої та зовнішньої міграції, включаючи питання імміграції, еміграції, рееміграції, інтеграції осіб і протидії нелегальній міграції. У сучасних умовах державна міграційна політика набуває особливого значення в контексті забезпечення національної безпеки. Ефективне управління процесами сприяє зменшенню ризиків, що пов'язані із нелегальною міграцією, торгівлею людьми, соціальною напругою та демографічними втратами у державі.

Державна міграційна політика включає у себе такі складові :

1. *Нормативно-правова складова*, що визначає законодавчі основи регулювання міграційних процесів. В Україні вона представлена Конституцією України та законами у сфері міграції.
2. *Інституційна складова*, що включає систему органів державної влади, які забезпечують роботу міграційної системи. До них належать центральні органи виконавчої влади, такі як Державна міграційна служба України та інші уповноважені органи.

3. *Економічна складова*, що пов'язана з регулюванням ринку праці, міграції робочої сили та приборкання негативних наслідків трудової міграції, а також «відтоку мізків». Термін «**відтік мізків**» використовують для позначення виїзду висококваліфікованих громадян із країн із низьким та нижчим за середній рівнем доходу в країні з високим рівнем доходу (за класифікацією Світового банку) Україна займає провідні позиції в Європі за цим показником і посідає **7-ме місце** у світі, що призводить до суттєвих економічних втрат, скорочення податкових надходжень та зниження інтелектуального потенціалу країни. Четвертою складовою виступає соціальна, яка передбачає забезпечення прав і свобод мігрантів, їх соціальний захист, адаптацію та інтеграцію у приймаюче суспільство.
4. *Безпекова складова*, що спрямована на запобігання загрозам національній безпеці, які пов'язаним із міграційними процесами, включаючи боротьбу з нелегальною міграцією .
5. Одне з найважливіших місць у структурі міграційної політики займає *міжнародне співробітництво*. Воно передбачає взаємодію з іншими державами та міжнародними організаціями і є метою ефективного регулювання міграційних процесів та узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами .

1.3 Міграційні процеси як фактор національної безпеки

Актуальність нашого дослідження міграційних процесів як фактора національної безпеки зумовлена їх зростаючим впливом на сфери життєдіяльності держави. Сучасні міграційні процеси характеризуються значною інтенсивністю, різноманітністю форм і напрямів, які обумовлюють їхню необхідність комплексного аналізу в контексті забезпечення національної безпеки. Міграційні процеси можуть як зміцнювати, так і

послаблювати безпековий потенціал держави залежно від ефективності їх регулювання .

Національна безпека України - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Вона охоплює систему захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави як від внутрішніх, так і зовнішніх загроз [18]. Отже, міграційні процеси виступають як один із факторів, які можуть зміцнювати чи послаблювати безпековий потенціал держави залежно від характеру їх регулювання . Як зазначає Яворський М., одним із ключових викликів для України залишається забезпечення належного рівня національної безпеки держави [24, с. 44]. У процесі аналізу впливу міграційних процесів на безпеку доцільно зосередити увагу на двох основних аспектах, виокремлених у дослідженнях, що формують базові методологічні підходи до розгляду цієї проблеми [8, с. 18]. Взаємозв'язок між міграцією та безпекою є багатовимірним, внаслідок чого різні аспекти цього явища можуть оцінюватися як позитивні, нейтральні або негативні. Негативний досвід минулих періодів не свідчить про однозначно шкідливий характер міграції. Міграційні потоки зумовлюються не лише війнами чи природними катастрофами, які змушують людей змінювати місце проживання. У стабільних умовах міграція здебільшого пов'язана з прагненням підвищити рівень життя, реалізувати свій потенціал та знайти кращі умови праці й проживання. Свобода пересування є базовим правом людини, однак насторожене ставлення до міграційних процесів, яке часто простежується в суспільстві та політичному дискурсі, значною мірою зумовлене недостатнім досвідом України у формуванні відкритого суспільства.

Інший важливий аспект стосується трактування самого поняття «**міграція**», яке є складним і багатогранним соціальним явищем [12, с. 23].

Оцінка її наслідків залежить від масштабів і часових меж аналізу. Одним із ключових напрямів впливу міграції є демографічний аспект. Масова еміграція, особливо молодих і кваліфікованих громадян, призводить до скорочення чисельності населення та старіння нації [13, с. 41]. Це створює довгострокові загрози для розвитку держави.

Економічний аспект проявляється у надходженні грошових переказів, але також у відтоку робочої сили та «**відтоку мізків**», що негативно впливає на конкурентоспроможність держави [13, с. 45]. Соціальний вимір міграції проявляється у зміні структури суспільства, зростанні навантаження на соціальні системи та ризиках соціальної напруги [8, с. 27]. Безпековий аспект пов'язаний із ризиками нелегальної міграції, торгівлі людьми та транснаціональної злочинності [10, с. 29], що в окремих випадках може спричинити напруженість у міжетнічних відносинах і вимагати ефективної інтеграційної політики. Не менш важливим є економічний аспект впливу міграції. Трудова міграція забезпечує надходження значних обсягів грошових переказів, що є важливим джерелом підтримки економіки. Разом із тим вона супроводжується відтоком робочої сили, особливо висококваліфікованих кадрів, що негативно впливає на інноваційний розвиток та конкурентоспроможність держави. Такий процес отримав назву «**відтік мізків**» і є однією з ключових загроз економічній безпеці [9].

Таким чином, міграційні процеси є складним і суперечливим явищем, яке має багатовекторний вплив на національну безпеку. Їхній вплив може бути як позитивним, так і негативним залежно від ефективності державного управління у цій сфері. Формування збалансованої міграційної політики, яка враховує сучасні виклики та загрози, є необхідною умовою забезпечення стабільного розвитку та безпеки України.

Міграційна політика України є важливою складовою національної безпеки, оскільки істотно впливає на демографічні, соціальні, економічні та політичні процеси в державі. Аналіз наукових підходів і практики у цій сфері свідчить, що ефективне управління міграційними потоками має передбачати не лише контроль за переміщенням населення, але й формування умов для інтеграції мігрантів, збереження людського капіталу та забезпечення прав людини. В умовах збройної агресії російської федерації, значних внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, а також сучасних глобальних викликів, Україна потребує комплексної та збалансованої міграційної стратегії.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На даному етапі розвитку України державна міграційна політика набуває особливого значення у зв'язку з трансформаційними процесами в суспільстві, глобалізаційними викликами та впливом зовнішніх і внутрішніх факторів на міграційні процеси. Збільшення масштабів міжнародної мобільності населення, активізація трудової міграції та наслідки війни зумовлюють необхідність формування ефективної державної політики у сфері міграції [12, с. 12; 7, с. 18]. Державна міграційна політика України є надзвичайно важливою складовою системи державного управління національної безпеки. Ця політика впливає на демографічну ситуацію, стан ринку праці, соціальну стабільність та економічний розвиток

держави. Як зазначає О. Малиновська, міграційна політика покликана забезпечити баланс між потребами розвитку економіки та необхідністю захисту національних інтересів [12, с. 21].

Важливим аспектом є нормативно-правове забезпечення державної міграційної політики, основу якого становлять Конституція України, закони України та міжнародні зобов'язання держави у сфері міграції. Вони визначають правові засади регулювання міграційних процесів, порядок надання притулку, статусу біженців, діяльність державних органів у цій сфері [3; 14, с. 25].

Сучасна державна міграційна політика України формується з урахуванням європейських стандартів та міжнародного досвіду, що зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу і співпраці з міжнародними організаціями [14, с. 32]. Особливої актуальності міграційна політика набуває в умовах збройної агресії, що спричинила масштабні внутрішні та зовнішні міграційні процеси. Значна кількість внутрішньо переміщених осіб, а також трудова та вимушена міграція створюють додаткове навантаження на соціальну та економічну системи держави [13, с. 48].

Таким чином, дослідження особливостей державної міграційної політики України є важливим для розуміння сучасних тенденцій розвитку міграційних процесів та визначення ефективних механізмів їх регулювання в контексті забезпечення національної безпеки та сталого розвитку держави.

2.1 Нормативно-правове забезпечення міграційної політики України

Нормативно-правове забезпечення державної міграційної політики України - одна з складових її ефективного функціонування, оскільки саме правова база визначає принципи, механізми та інструменти регулювання міграційних процесів. Її значення посилюється в умовах глобалізації, зростання міграційної мобільності населення та впливу зовнішніх і внутрішніх викликів на міграційну ситуацію в державі [12, с. 18].

Система нормативно-правового регулювання міграційної політики України має багаторівневий характер і включає:

- Конституцію України;
- закони України;
- підзаконні нормативно-правові акти;
- міжнародні договори, ратифіковані державою.

Дана структура забезпечує комплексний підхід до регулювання міграційних процесів і дозволяє враховувати як національні інтереси, так і міжнародні зобов'язання України. Конституція України є основним джерелом права у сфері міграційної політики. Цей документ закріплює права і свободи людини, зокрема право на свободу пересування, вибір місця проживання, право залишати територію України та повертатися до неї. Також Конституція визначає обов'язок держави забезпечувати захист прав громадян України за кордоном, що є важливим елементом міграційної політики.

Спеціальне законодавство

Ключовими законами у сфері міграційної політики є:

- Закон України «**Про імміграцію**»;
- Закон України «**Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту**»;

- Закон України «**Про основні засади державної міграційної політики України**».

Закон «**Про імміграцію**» визначає порядок в'їзду іноземців, умови перебування та набуття статусу постійного проживання. Закон «**Про біженців**» регулює питання надання захисту особам, які змушені залишити країну походження через переслідування або збройні конфлікти [12, с. 24].

Найбільш системоутворюючим є Закон «**Про основні засади державної міграційної політики України**», який визначає стратегічні напрями державної політики, її принципи та цілі. Згідно з ним, державна міграційна політика спрямована на:

1. Забезпечення національної безпеки;
2. регулювання міграційних потоків;
3. захист прав мігрантів;
4. сприяння соціально-економічному розвитку.

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення є підзаконні нормативні акти, які приймаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України та центральними органами виконавчої влади. Вони деталізують положення законів і визначають практичні механізми їх реалізації, зокрема у сфері контролю за міграційними потоками, оформлення документів, надання дозволів на проживання та роботу [12, с. 27].

Окреме місце у системі правового регулювання займають міжнародно-правові акти. Україна є учасником низки міжнародних конвенцій та угод у сфері захисту прав людини та регулювання міграційних процесів. До них належать документи Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та

Міжнародної організації з міграції. Їх положення інтегруються у національне законодавство та сприяють гармонізації міграційної політики України з міжнародними стандартами [14, с. 35].

Важливим напрямом розвитку нормативно-правового забезпечення є його адаптація до стандартів ЄС . Це включає:

- удосконалення системи управління міграцією;
- посилення контролю за нелегальною міграцією;
- забезпечення прав мігрантів;
- розвиток інституційної спроможності держави.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна здійснює поступове наближення свого міграційного законодавства до правових норм ЄС, що передбачає удосконалення системи управління міграцією, посилення контролю за нелегальною міграцією та забезпечення прав мігрантів [13, с. 54].

Окрему роль відіграє *інституційна складова* правового забезпечення, яка включає діяльність Державної міграційної служби України та інших органів виконавчої влади. Вони забезпечують реалізацію державної політики у сфері міграції, здійснюють контроль за дотриманням міграційного законодавства та координують діяльність у цій сфері [12, с. 29]. Таким чином, нормативно-правове забезпечення міграційної політики України є складною, багаторівневою системою, яка охоплює національне законодавство, підзаконні акти та міжнародно-правові норми. Його ефективність залежить від узгодженості правових актів, рівня їх імплементації та здатності держави адаптуватися до сучасних міграційних викликів. У сучасних умовах вдосконалення правового регулювання міграційних процесів є важливою передумовою забезпечення національної безпеки та сталого розвитку України.

2.2 Основні тенденції та причини міграційних процесів в Україні

Сучасні міграційні процеси в Україні характеризуються високою інтенсивністю, багатовекторністю та суттєвим впливом на соціально-економічний і демографічний розвиток держави. Вони формуються під впливом глобалізаційних процесів, внутрішніх структурних проблем економіки та безпекових викликів, що особливо загострилися в умовах збройної агресії проти України [13, с. 41; 7]. У період радянської доби міграційні процеси в межах СРСР мали переважно плановий і централізовано керований характер. Переселення населення здійснювалося відповідно до державної політики, внаслідок чого представники різних народів Союзу оселилися на території України, тоді як українці, у свою чергу, виїжджали до росії та інших республік. Поряд з цим широко застосовувалися примусові форми міграції. Зокрема, під час політики колективізації відбувалися масові депортації так званих «куркулів» тобто заможних селян. За різними оцінками, понад мільйон осіб було виселено за межі України до віддалених регіонів Сибіру та півночі росії.

З початком Другої світової війни спостерігалася масштабна евакуація населення, насамперед із міст України, у східні райони СРСР. Одночасно здійснювалися примусові переселення окремих етнічних груп, зокрема німців і кримських татар. Також значна кількість молоді з окупованих територій була насильно вивезена для роботи до Німеччини. У післявоєнний період Україна перетворилася на один із центрів активної імміграції в межах СРСР. До республіки масово переселялося населення з різних регіонів Союзу, особливо до промислово розвинених східних і південних областей. Варто підкреслити, що міграційні процеси, які

відбувалися в Україні у післявоєнний період і до 1990-х років, загалом справляють позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Це підтверджується відносно високими темпами економічного зростання, які в середньому становили 3,5–7% на рік. У цей період було сформовано потужну промислово-індустріальну базу, а також забезпечено розвиток сільськогосподарського сектору економіки. Варто підкреслити, що міграційні процеси, які відбувалися в Україні у післявоєнний період і до 1990-х років, загалом справляють позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Це підтверджується відносно високими темпами економічного зростання, які в середньому становили 3,5–7% на рік. У цей період було сформовано потужну промислово-індустріальну базу, а також забезпечено розвиток сільськогосподарського сектору економіки. Варто підкреслити, що міграційні процеси, які відбувалися в Україні у післявоєнний період і до 1990-х років, загалом мали позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Це підтверджується відносно високими темпами економічного зростання, які в середньому становили 3,5–7% на рік. У цей період було сформовано потужну промислово-індустріальну базу, а також забезпечено розвиток сільськогосподарського сектору економіки.

Однією з ключових тенденцій є стійке зростання зовнішньої трудової міграції. Українські громадяни масово виїжджають до країн Європейського Союзу з метою працевлаштування, що зумовлено різницею в рівні заробітної плати, умовах праці та соціальних гарантіях. У багатьох випадках трудова міграція набуває довготривалого або постійного характеру, що призводить до формування «міграційних мереж» та закріплення українських працівників на зарубіжних ринках праці [18, с. 55].

Другою важливою тенденцією є посилення вимушеної міграції населення. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного

вторгнення 2022 року, Україна зіткнулася з масовим внутрішнім переміщенням осіб та значною еміграцією за кордон. Внутрішньо переміщені особи стали окремою соціальною категорією, яка потребує спеціального державного захисту, житлового забезпечення та інтеграційних програм [14, с. 18].

Третьою важливою тенденцією є «**відтік мізків**» - виїзд висококваліфікованих фахівців, молоді, науковців та IT-спеціалістів. Це явище має довгострокові негативні наслідки для економіки, оскільки призводить до втрати інтелектуального потенціалу, зниження інноваційної спроможності держави та скорочення людського капіталу [8, с. 68]. Також спостерігається зростання маятникової та сезонної міграції, коли громадяни періодично виїжджають за кордон для виконання тимчасових робіт із подальшим поверненням в Україну. Такий тип міграції є типовим для сільських та прикордонних регіонів.

Окрему тенденцію становить урбанізаційна міграція, тобто переміщення населення з малих населених пунктів до великих міст. Це зумовлено концентрацією робочих місць, освітніх можливостей та інфраструктури у великих урбанізованих центрах. У результаті відбувається перевантаження великих міст та депопуляція малих населених пунктів.

Причини міграції в Україні є комплексними та взаємопов'язаними. Особливе значення мають саме безпекові фактори, які в сучасних умовах стали домінуючими у структурі міграційних потоків .

2.3 Вплив міграції на демографічну ситуацію та національну безпеку

Міграційні процеси мають суттєвий вплив на демографічний розвиток держави, оскільки безпосередньо змінюють чисельність, структуру та відтворення населення. Для України цей вплив є особливо відчутним у зв'язку з тривалими процесами еміграції, внутрішнього переміщення населення та демографічними кризовими тенденціями [13, с. 44].

Одним із ключових демографічних наслідків міграції є скорочення чисельності населення внаслідок відтоку громадян за кордон. Переважно виїжджає працездатне населення, що призводить до зменшення трудового потенціалу держави та порушення балансу між віковими групами. Одним із найбільш відчутних наслідків міграційних процесів є скорочення чисельності населення України. Протягом останніх десятиліть країна перебуває у стані демографічної депопуляції, яка посилюється зовнішньою міграцією та низьким рівнем народжуваності.

Особливо небезпечним є те, що виїжджає переважно населення працездатного віку. Це призводить до:

- зменшення трудового потенціалу;
- зростання демографічного навантаження на працюючих;
- скорочення бази для економічного розвитку.

У довгостроковій перспективі це формує тенденцію демографічного старіння населення, що означає збільшення частки осіб похилого віку та зменшення частки молоді [8, с. 71].

Особливо негативний вплив має так званий «відтік мізків» - виїзд висококваліфікованих спеціалістів, науковців та молоді. Це призводить до втрати інтелектуального капіталу, зниження інноваційної спроможності економіки та ускладнює процеси модернізації держави [18, с. 59]. Наслідки цього процесу включають:

- зниження інноваційного потенціалу економіки;
- втрату інвестицій у освіту та підготовку кадрів;
- зменшення конкурентоспроможності держави;
- уповільнення технологічного розвитку.

Як підкреслюють Д. Масей та співавтори, міжнародна трудова міграція у країнах-донорів робочої сили часто призводить до довгострокових структурних втрат економіки, пов'язаних із відтоком людського капіталу та кваліфікованих кадрів [Massey et al., 1998]. Водночас внутрішня міграція, зокрема переміщення населення з малих населених пунктів до великих міст, сприяє нерівномірному демографічному навантаженню регіонів. Це посилює диспропорції у розвитку територій та створює додаткові виклики для регіональної політики держави.

З точки зору національної безпеки, міграційні процеси мають комплексний характер впливу. По-перше, неконтрольовані міграційні потоки можуть створювати загрози демографічній стабільності держави, що є одним із елементів її стратегічної безпеки. Зменшення чисельності населення та дефіцит трудових ресурсів послаблюють економічну та оборонну спроможність країни [13, с. 46].

По-друге, міграція може впливати на соціальну стабільність суспільства. Значні потоки внутрішньо переміщених осіб або іммігрантів створюють додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру, систему

охорони здоров'я, освіти та житлового забезпечення. У разі недостатньої державної політики це може призводити до соціальної напруги [14, с. 22].

По-третє, міграційні процеси мають безпековий вимір, оскільки неконтрольована міграція може бути пов'язана з ризиками нелегальної діяльності, транскордонної злочинності, торгівлі людьми та інших загроз.

У цьому контексті ефективне регулювання міграції є важливим інструментом забезпечення внутрішньої безпеки держави [10, с. 30].

Разом із тим міграція може мати і позитивний вплив на національну безпеку. Зокрема, трудові мігранти, які працюють за кордоном, забезпечують значні грошові перекази в Україну, що підтримує економічну стабільність домогосподарств та зменшує соціальне навантаження на державу. Крім того, контрольована імміграція може сприяти компенсації дефіциту робочої сили та розвитку економіки [18, с. 60]. Згідно до дослідження “Економічної Правди” трудова міграція позитивно впливає на нашу державу. Грошові перекази зросли з 7 млрд дол у 2015 році до 10 млрд дол у 2018 році або близько 8% ВВП. [13]

Таким чином, вплив міграційних процесів на демографічну ситуацію та національну безпеку є багатовекторним і суперечливим. Він може мати як позитивні, так і негативні наслідки залежно від ефективності державного регулювання. У сучасних умовах для України особливо важливим є формування збалансованої міграційної політики, яка б мінімізувала ризики та максимально використовувала потенційні переваги міграції.

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сучасні виклики міграційної політики України тісно пов'язані з процесами європейської інтеграції та зміною характеру міграційних потоків внаслідок війни в Україні. Як зазначається у наукових матеріалах щодо міграційної політики України та Європейського Союзу, особливої актуальності набуває проблема масової вимушеної міграції населення, що стала наслідком збройної агресії проти України. Це призвело до значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та еміграції громадян до країн ЄС, що створює додаткове навантаження на соціальні системи як України, так і приймаючих держав [4]. Станом на листопад 2024 року в Україні було зруйновано або пошкоджено понад 236 тисяч житлових будівель, з них 209 тисяч – приватні будинки, 27 тисяч – багатоквартирні, а 600 – гуртожитки. Загальна площа пошкодженого житла перевищила 90 млн квадратних метрів, що складає близько 9% житлового фонду країни. Внаслідок цих руйнувань близько 3,4 мільйона осіб залишилися без житла або живуть у пошкоджених будинках [7]. Це означає, що внутрішньо переміщені особи (ВПО) втратили не лише доступ до власного житла, а й можливість повноцінно реалізовувати свої майнові права. Станом на

серпень 2024 року в Україні зареєстровано понад 3,66 млн ВПО, причому близько 82% з них перебувають поза своїм постійним місцем проживання понад рік, у середньому близько 750 днів. Це свідчить про втрату не тільки фактичного користування житлом, але й реального контролю над ним [21].

Найбільш ускладненою залишається ситуація у прифронтових регіонах, де проживає приблизно 30% усіх внутрішньо переміщених осіб. Через активні бойові дії повернення до житла, його огляд, відновлення або відчуження фактично неможливі. У таких умовах спостерігається своєрідне «замороження» майнових прав: вони формально зберігаються, однак механізми їх практичного здійснення відсутні або суттєво обмежені.

Слід підкреслити, що стаття 1 **Протоколу №1** до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожної особи на мирне володіння своїм майном [6]. Аналогічно, право приватної власності закріплене в статті 41 Конституції України [9]. Водночас в умовах воєнного стану реалізація цього права суттєво ускладнюється та часто має обмежений характер. Правове регулювання речових прав внутрішньо переміщених осіб в Україні здійснюється через положення Цивільного кодексу України [23], Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.) [16], а також Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна...» (2023 р.) та пов'язаного з ним Державного реєстру пошкодженого і знищеного майна [17]. Попри наявність достатньої нормативно-правової бази, що регулює майнові права ВПО, низка практичних аспектів залишається недостатньо врегульовані. Зокрема, проблемними є складні та тривалі процедури оформлення компенсацій, обмежені можливості доступу до судового захисту, а також відсутність ефективних механізмів фактичного відновлення або повернення втраченого майна.

У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного аналізу основних проблем, що супроводжують сучасні міграційні процеси, а також визначення ефективних напрямів їх подолання. У цьому контексті окремо підкреслюється проблема втрати людського капіталу, зокрема висококваліфікованих спеціалістів, що формує довгострокові ризики для економічного розвитку держави. Такий процес розглядається як один із проявів «**відтоку мізків**», який посилюється в умовах нестабільності та недостатніх механізмів повернення мігрантів на батьківщину [4].

Важливим викликом також є недостатня ефективність інституційного забезпечення міграційної політики. У наукових дослідженнях наголошується на потребі посилення координації між державними органами, удосконалення системи обліку міграційних потоків та впровадження сучасних цифрових інструментів управління міграцією. Це є необхідною умовою підвищення прозорості та ефективності державної міграційної політики [4]. Окрему увагу приділено необхідності адаптації української міграційної політики до стандартів Європейського Союзу. Це передбачає гармонізацію законодавства, розвиток механізмів міжнародного співробітництва та впровадження європейських підходів до управління міграційними процесами. Особливого значення набуває питання удосконалення державної міграційної політики, яка має забезпечувати баланс між інтересами держави щодо національної безпеки, потребами економічного розвитку та дотриманням прав людини.

Важливим сучасним викликом міграційної політики України є масова вимушена міграція населення, яка виникла внаслідок повномасштабної збройної агресії. У наукових матеріалах підкреслюється, що мільйони громадян України були змушені залишити свої домівки, що призвело до формування довготривалих процесів внутрішнього переміщення та еміграції за кордон. Особливо гострою є проблема доступу до житла та

реалізації соціальних і майнових прав внутрішньо переміщених осіб, що створює додаткове навантаження на державні інституції та систему соціального захисту [20, с. 5–6].

3.1 Ключові виклики державної міграційної політики в умовах глобалізації та війни

Повномасштабне вторгнення спричинило значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб і біженців, які змушені шукати безпечніші місця проживання та міжнародний захист. У таких умовах державна міграційна політика набуває особливої актуальності, оскільки вона відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки, захисті прав населення та ефективному регулюванні міграційних потоків. Дослідження міграційної політики України в умовах повномасштабної війни дає змогу глибше зрозуміти вплив воєнних дій на міграційні процеси. Зокрема, воно дозволяє проаналізувати, яким чином збройний конфлікт трансформує міграційну ситуацію, спричиняючи масове переміщення населення як усередині країни, так і за її межі.

В умовах повномасштабної війни міграційні процеси в Україні значно активізувалися. Починаючи з лютого 2022 року, велика кількість громадян України була змушена емігрувати до країн Європи. У контексті російської агресії міграція має неоднозначний вплив на економіку держави, оскільки одночасно породжує як позитивні, так і негативні наслідки. Повномасштабна війна РФ проти України, що розпочалася у 2022 році, спричинила глибокі трансформації у міграційних процесах як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Внаслідок цього різко зросла кількість осіб,

які змушені були змінити місце проживання, зокрема біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Збройна агресія призвела до істотного збільшення міграційних потоків за межі України. Значна частина населення, реагуючи на загрозу життю, безпекову нестабільність та руйнування інфраструктури, була змушена шукати захисту в інших державах. Це спричинило суттєве зростання кількості українських мігрантів за кордоном та зміни у напрямках і структурі їх розселення .

Водночас внутрішні міграційні процеси також зазнали масштабних змін. Тисячі громадян були змушені залишити свої домівки та переїхати до більш безпечних регіонів України, переважно до західних та центральних областей. Це призвело до значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребують соціальної підтримки, житлового забезпечення та допомоги з боку держави і громадських організацій.

У сучасних умовах державна міграційна політика України функціонує в режимах підвищеної готовності та нестабільності , що зумовлені одночасним впливом глобалізаційних процесів та воєнних дій. У висновку це створює ситуацію, за якої класичні механізми регулювання міграції потребують суттєвого оновлення та адаптації до нових реалій. Одним із найбільш гострих викликів залишається **демографічна криза**, яка посилилася внаслідок масової еміграції населення. Виїзд значної кількості громадян за кордон, особливо молоді та економічно активного населення, формує довгострокові негативні наслідки для відтворення населення. Зменшення частки працездатного населення призводить до зростання демографічного навантаження на економіку, зниження податкової бази та ускладнення функціонування системи соціального забезпечення. У

перспективі це може стати одним із ключових факторів уповільнення економічного відновлення країни після війни.

Не менш важливим викликом є **масштабна внутрішня міграція**, яка змінила регіональну структуру населення України. Переміщення мільйонів громадян із прифронтових та окупованих територій до відносно безпечних регіонів створює значне навантаження на місцеві бюджети та інфраструктуру приймаючих громад. Найбільш відчутними є проблеми забезпечення житлом, доступу до медичних послуг, освіти та працевлаштування. У результаті виникає необхідність не лише гуманітарного реагування, а й довгострокової інтеграційної політики, спрямованої на включення внутрішньо переміщених осіб у соціально-економічне життя регіонів.

Окрему групу викликів становить **деформація ринку праці**. З одного боку, виїзд значної частини робочої сили за кордон призводить до дефіциту кадрів у ключових секторах економіки, зокрема у промисловості, будівництві, медицині та освіті. З іншого боку, внутрішнє переміщення населення створює дисбаланс між регіонами, коли в одних областях виникає надлишок робочої сили, а в інших- її критична нестача. Це ускладнює процес економічного планування та потребує активної державної політики у сфері зайнятості. Суттєвим викликом є також явище **«відтоку мізків»**, яке набуло особливої інтенсивності в умовах війни. Виїзд висококваліфікованих спеціалістів, науковців та молодих фахівців негативно впливає на інноваційний потенціал держави. Втрата людського капіталу у стратегічно важливих галузях створює ризики технологічного відставання та зменшує конкурентоспроможність України на міжнародному рівні. При цьому повернення таких мігрантів у післявоєнний період залежатиме від ефективності державної політики реінтеграції.

Окремо слід виділити **інституційні проблеми управління міграційними процесами**. Система державного регулювання міграції потребує модернізації з урахуванням сучасних цифрових технологій, які дозволяють забезпечити більш точний облік міграційних потоків та підвищити прозорість прийняття управлінських рішень. Недостатня координація між центральними та місцевими органами влади ускладнює реалізацію єдиної міграційної політики, особливо в умовах кризових ситуацій. Важливим викликом є також **соціальна інтеграція мігрантів та внутрішньо переміщених осіб**. У багатьох випадках ВПО стикаються з проблемами адаптації до нових умов життя, дискримінацією на ринку праці та обмеженим доступом до соціальних послуг. Це створює ризики соціальної напруги та може впливати на стабільність у приймаючих громадах. У зв'язку з цим необхідним є формування ефективної інтеграційної політики, яка враховуватиме як потреби переселенців, так і можливості місцевих громад.

Не менш важливим є **безпековий вимір міграційної політики**. В умовах війни та посилення глобальної мобільності населення зростають ризики нелегальної міграції, торгівлі людьми, використання міграційних потоків у гібридних впливах та інших загроз національній безпеці. Це вимагає посилення контролю за кордонами, розвитку міжнародного співробітництва та гармонізації законодавства України з європейськими стандартами у сфері міграційної безпеки. Водночас слід зазначити, що глобалізаційні процеси створюють не лише виклики, але й певні можливості для України. Зокрема, міжнародна міграція сприяє формуванню фінансових потоків у вигляді грошових переказів, розвитку транскордонного обміну знаннями та формуванню глобальних професійних мереж. Однак реалізація цих потенційних переваг можлива лише за умови ефективного державного управління міграційними процесами. Таким

чином, ключові виклики державної міграційної політики України в умовах глобалізації та війни мають комплексний і багатовимірний характер. Вони охоплюють демографічні, економічні, соціальні, інституційні та безпекові аспекти. Подолання цих викликів потребує системного підходу, який передбачає не лише реагування на поточні міграційні процеси, але й формування довгострокової стратегії розвитку державної міграційної політики.

3.2. Зарубіжний досвід формування ефективної міграційної політики

Повномасштабне вторгнення спричинило значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб і біженців, які змушені шукати безпечніші місця проживання та міжнародний захист. У таких умовах державна міграційна політика набуває особливої актуальності, оскільки вона відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки, захисті прав населення та ефективному регулюванні міграційних потоків. Дослідження міграційної політики України в умовах повномасштабної війни дає змогу глибше зрозуміти вплив воєнних дій на міграційні процеси. Зокрема, воно дозволяє проаналізувати, яким чином збройний конфлікт трансформує міграційну ситуацію, спричиняючи масове переміщення населення як усередині країни, так і за її межі.

В умовах сучасних глобалізаційних процесів міграція розглядається як один із найскладніших викликів для державної політики. Як зазначається у наукових дослідженнях, міграційні процеси «є одними із найбільших викликів сучасного світу, який уособлює всі найважливіші сфери людського життя» [22, с. 107–108]. Це свідчить про багатовимірність міграції, яка охоплює економічні, соціальні та безпекові аспекти розвитку держав.

У контексті безпекових викликів особливо підкреслюється, що міграція поступово набуває характеру не лише соціального, а й політичного та економічного явища, яке потребує державного регулювання. У науковій літературі наголошується, що «у зв'язку з істотним розходженням економічних інтересів та безпекових факторів міграції стають соціально-економічною проблемою, яку необхідно вирішувати на державному рівні» [22, с. 108]. Це особливо актуально для України в умовах воєнного стану.

Важливим викликом є також вплив міграції на стабільність суспільства. Зазначається, що мігранти можуть розглядатися як фактор, який впливає на соціальну, економічну та політичну стабільність країни перебування [22, с. 108–109]. У сучасних умовах це проявляється у навантаженні на соціальну інфраструктуру, ринок праці та систему державного управління.

Крім того, масові переміщення населення, зокрема біженців, можуть створювати додаткові ризики гуманітарного характеру. У наукових працях

підкреслюється, що різкий наплив мігрантів може спричиняти гуманітарні кризи та соціально-економічні проблеми для приймаючих країн [22, с. 109]. Це безпосередньо стосується ситуації, що склалася в Україні після 2022 року.

Таким чином, сучасні міграційні процеси в умовах глобалізації та війни формують складний комплекс викликів для державної політики, що потребує системного підходу до їх вирішення, включаючи як внутрішні механізми регулювання, так і міжнародну співпрацю. Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) є однією з найбільш показових країн Європейського Союзу (ЄС) щодо формування та реалізації міграційної політики. Досвід даної країни є особливо важливим для аналізу сучасних міграційних викликів, оскільки Німеччина одночасно виступає як країна-реципієнт великої кількості мігрантів та як держава, що активно розвиває механізми їх інтеграції. На початку XXI століття Німеччина була однією з найпривабливіших країн Європи для мігрантів. Це пояснювалося високим рівнем економічного розвитку, розвинутою соціальною системою, а також відносно ліберальними умовами надання політичного притулку. Важливу роль також відігравала міграційна політика федерального уряду, зокрема період канцлерства Ангели Меркель, яка відзначалася відкритістю до прийому біженців. [11]

Ключовим етапом у розвитку міграційної політики Німеччини стала міграційна криза 2015–2017 років. У 2014 році кількість заяв на отримання притулку перевищила 200 тисяч, що становило значну частку загальноєвропейських показників. Уже в 2015 році кількість заяв зросла до приблизно 800 тисяч, що створило безпрецедентне навантаження на державні інститути. Масовий приплив мігрантів спричинив низку організаційних та соціально-економічних проблем. Серед основних труднощів були нестача персоналу для реєстрації біженців, недостатня кількість житла та значне фінансове навантаження на бюджети федеральних земель. Це також призвело до зростання суспільної напруги та посилення критики міграційної політики уряду.

Зокрема, у суспільстві спостерігалось зростання негативного ставлення до мігрантів: якщо у вересні 2015 року 38 % опитаних висловлювали занепокоєння щодо їх кількості, то у жовтні цей показник зріс до 51 %. Водночас ставлення до біженців залишалося диференційованим: більшість населення підтримувала прийом осіб, які рятуються від війни або політичних переслідувань, тоді як економічна міграція сприймалася значно менш позитивно.

Важливим аспектом німецької міграційної політики є її економічна складова. В умовах демографічного старіння населення країна потребує значного притоку робочої сили. За оцінками експертів, до 2030 року Німеччина може зіткнутися з дефіцитом мільйонів працівників. Саме тому значна частина мігрантів розглядається як потенційний ресурс для економіки. У цьому контексті великі компанії, зокрема Deutsche Bahn і Daimler, реалізовували програми професійної та мовної адаптації мігрантів. Це свідчить про інтеграційний підхід держави та бізнесу, спрямований на включення мігрантів у ринок праці.

Водночас практична реалізація міграційної політики виявила низку проблем. Більшість біженців мали низький рівень кваліфікації та мовної підготовки, що суттєво ускладнювало їх інтеграцію. Лише незначна частина мігрантів могла швидко працевлаштуватися, тоді як інші залишаються залежними від соціальної допомоги, що створювало додаткове навантаження на державний бюджет.

У відповідь на міграційний тиск уряд Німеччини почав посилювати законодавство у сфері міграції. Було введено механізми прискореної депортації осіб, яким відмовлено у наданні притулку, а також посилено контроль за зовнішніми кордонами Європейського Союзу. Важливим кроком стало часткове повернення до положень Дублінського регламенту, згідно з яким відповідальність за розгляд заяви про притулок несе перша країна в'їзду до ЄС.[2]

Таким чином, досвід Німеччини демонструє, що ефективна міграційна політика повинна поєднувати два ключові елементи: гуманітарний підхід до біженців та жорстке регулювання міграційних потоків. Вона також повинна бути гнучкою, здатною швидко реагувати на кризові ситуації та водночас забезпечувати довгострокову інтеграцію мігрантів у суспільство.

3.3 Пріоритетні напрями вдосконалення міграційної політики України

За роки незалежності Україна стала активним учасником міжнародних міграційних процесів, які поступово інтенсифікуються під впливом глобалізації та євроінтеграційних трансформацій. За даними Департаменту економічних і соціальних питань ООН, у 2000 році Україна посідала 5 місце у світі за обсягами еміграції населення. У 2017 році Україна опустилася на 8 позицію, що було зумовлено не зменшенням української еміграції, а стрімким зростанням міграційних потоків з інших країн, зокрема Бангладешу, Сирії та Пакистану, а за оцінками міжнародних інституцій, станом на 2026 рік населення України скоротилося приблизно до 33,3 млн осіб проти понад 41 млн у 2021 році. Демографічна криза, яка формувалася роками через економічні фактори та трудову міграцію, різко загострилася після початку повномасштабної війни [1]. Станом на початок 2022 року в Україні (без тимчасово окупованого Криму) проживало понад 40 млн осіб. Повномасштабне вторгнення спричинило різке скорочення чисельності населення: вже до середини 2024 року воно зменшилася приблизно до 35,8 млн, з яких близько 31,1 млн осіб залишилися на підконтрольній Україні території. Загалом за період близько 2,5р. країна втратила орієнтовно до 10 млн населення. Поряд із цим близько 5 млн українців перебувають за кордоном, переважно в країнах Європи, зокрема у Польщі, Німеччині, Чехії, Італії та Іспанії. Значну частку серед них становлять особи працездатного віку - приблизно 1,7 млн людей. [19] Найбільш відчутні демографічні втрати зазнали східні та південні регіони України, зокрема Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька та Харківська області, звідки відбулося масове виселення населення. Західні та центральні регіони, хоча й прийняли значну кількість внутрішньо переміщених осіб, також зазнали відтоку населення через зовнішню міграцію.

Точні дані щодо кількості загиблих залишаються невизначеними, однак йдеться про десятки тисяч військових та тисячі цивільних осіб. У

прифронтових районах суттєво скоротилася чисельність населення, переважно через виїзд молодших груп, тоді як залишилися здебільшого люди похилого віку. Додатковим фактором демографічного погіршення стало зростання смертності, що пов'язано як із навантаженням на систему охорони здоров'я, так і з психологічними наслідками війни. У 2023 році кількість смертей становила близько 495 тис., що на третину перевищує показники довоєнного періоду. Водночас на 100 народжень припадало близько 280 смертей. Народжуваність у 2023 році скоротилася до приблизно 180 тис. дітей, що є найнижчим показником за сучасну історію України. Основними причинами цього є воєнна небезпека, економічна нестабільність та невизначеність майбутнього. У результаті цих процесів суттєво змінилася вікова структура населення: частка дітей до 18 років знизилася до близько 15%, тоді як частка осіб віком 60+ зросла до 27%. Загалом частка населення віком 65 років і старше зросла з 12% у 1991 році до 18% у 2021 році та досягла приблизно 22% у 2024 році. Водночас рівень зайнятості серед осіб старше 50 років становить близько 27%, що додатково свідчить про дисбаланси на ринку праці. На тлі демографічних змін чисельність працездатного населення скоротилася приблизно на 40% у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Це створює суттєвий дефіцит робочої сили: близько 74% роботодавців відзначають нестачу кадрів, а середній дефіцит персоналу в компаніях сягає близько 15%. За таких умов демографічні перспективи залишаються негативними. За прогнозами демографів, у разі збереження наявних тенденцій чисельність населення України може знизитися до 28,9 млн осіб до 2041 року та до близько 25,2 млн осіб до 2051 року. Станом на початок жовтня 2025 року за межами України перебуває приблизно 5,8 млн громадян. За даними Національного банку України, протягом перших дев'яти місяців року чисельність українських мігрантів збільшилася на 166 тис. осіб, що істотно менше, ніж за аналогічний період попереднього року, коли приріст становив близько

390 тис. осіб [1]. Недостатня ефективність регулювання міграційних процесів актуалізує необхідність удосконалення державної міграційної політики України, зокрема її нормативно-правового та стратегічного забезпечення.

Ключовим елементом будь-якої державної політики є чітке визначення її мети, завдань та принципів. Водночас у чинній Концепції державної міграційної політики України (2011 р.) відсутнє чітке формулювання самої суті міграційної політики, її стратегічної мети та системи принципів. Документ містить переважно загальні декларативні положення, які не утворюють цілісної стратегічної системи. Крім того, Концепція була прийнята у 2011 році в умовах необхідності виконання вимог Плану дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС, що зумовило її поспішний характер без належного наукового та експертного опрацювання. Унаслідок цього документ не повною мірою відповідає сучасним викликам міграційної політики. Станом на початок жовтня 2025 року за межами України перебуває приблизно 5,8 млн громадян. За даними Національного банку України, протягом перших дев'яти місяців року чисельність українських мігрантів збільшилася на 166 тис. осіб, що істотно менше, ніж за аналогічний період попереднього року, коли приріст становив близько 390 тис. осіб [5].

Наприкінці 2024 року була затверджена Стратегія демографічного розвитку до 2040 року та план заходів на 2024–2027 роки. Водночас ефективність державних ініціатив поки що є обмеженою, оскільки невеликі виплати при народженні швидко втрачають свою реальну цінність через

інфляційні процеси, а реалізація інфраструктурних проєктів відбувається повільними темпами[5].

Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року (згідно з РКМУ №1091-р) [27]

Дана стратегія була затверджена з урахуванням сучасних демографічних викликів, які значно посилилися внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації [27]. Документ спрямований на комплексне вирішення ключових проблем, серед яких:

- скорочення чисельності населення;
- низький рівень народжуваності;
- високий рівень смертності;
- масова зовнішня міграція;
- старіння населення;
- дефіцит робочої сили.

Стратегія визначає необхідність формування демографічної стійкості держави через поєднання соціальної, економічної та міграційної політики, а також створення умов для підвищення якості життя населення, розвитку людського капіталу та стимулювання повернення громадян з-за кордону.

Основною метою Стратегії є забезпечення демографічного відновлення України шляхом:

- зниження темпів скорочення населення;
- підвищення народжуваності;
- зменшення рівня передчасної смертності;
- стимулювання повернення мігрантів;
- формування умов для збереження та розвитку людського капіталу.

Особливий акцент зроблено на створенні умов для життя та праці в Україні, включаючи доступне житло, якісну соціальну та медичну інфраструктуру, безпечне середовище та інклюзивний ринок праці

План заходів на 2024–2027 роки

Для реалізації Стратегії Кабінет Міністрів України затвердив План заходів на 2024–2027 роки, який визначає конкретні механізми впровадження державної політики у демографічній сфері.

План заходів передбачає:

1. Міграційна політика та повернення населення

- створення умов для добровільного повернення громадян України з-за кордону;
- підтримка реінтеграції мігрантів;
- зменшення відтоку населення.

2. Підтримка народжуваності

- удосконалення системи соціальної підтримки сімей;
- розвиток програм допомоги при народженні дітей;
- покращення умов для поєднання сім'ї та роботи.

3. Зменшення смертності

- розвиток системи охорони здоров'я;
- профілактика захворювань;
- підвищення доступності медичних послуг.

4. Ринок праці та людський капітал

- подолання дефіциту робочої сили;
- підвищення зайнятості населення;
- розвиток професійної освіти та перекваліфікації.

Таким чином, Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року разом із планом заходів 2024–2027 років є комплексним інструментом державної політики, спрямованим на подолання демографічної кризи та формування довгострокової демографічної стабільності. Особлива увага приділяється міграційним процесам, відновленню людського капіталу та створенню умов для повернення українців із-за кордону.

Але згідно з урядовими прогнозами, до 2041 року чисельність населення України може зменшитися приблизно до 29 млн осіб. Водночас демографічне відновлення залишається можливим за умови досягнення стійкого миру, економічної стабілізації та масштабної післявоєнної відбудови. Потенційне повернення біженців, реалізація відкладених репродуктивних планів та створення належних умов життя можуть стати ключовими факторами майбутнього демографічного зростання.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті проведеного комплексного дослідження державної міграційної політики та її впливу на національну безпеку України було встановлено, що міграційні процеси у XXI столітті перетворилися на один із найскладніших та найбільш динамічних чинників суспільного розвитку. Теоретичний аналіз сутності міграції дозволяє стверджувати, що це явище вже давно вийшло за межі простого фізичного переміщення осіб між територіальними одиницями.

Сьогодні міграція - це багатогранний соціально-економічний процес, який докорінно трансформує демографічну структуру, ринок праці та культурне середовище держав. Встановлено, що міграційні потоки формуються під впливом цілого комплексу факторів, де економічні чинники, такі як пошук вищого доходу, тісно переплітаються з політичними викликами, військовими конфліктами та екологічними загрозами. Особливого значення набуває класифікація міграції на добровільну та вимушену, оскільки саме вимушене переміщення населення, спричинене збройною агресією, стало ключовим викликом для сучасної України.

Державна міграційна політика у цьому контексті розглядається як стратегічний інструмент управління, що включає нормативно-правову, інституційну, економічну, соціальну та безпекову складові. Дослідження

показало, що ефективна політика не може обмежуватися лише контролем за перетином кордону; вона повинна охоплювати механізми захисту національного ринку праці, протидію «відтоку мізків» та створення умов для інтеграції мігрантів. Для України, яка посідає одне з провідних місць у Європі за темпами втрати інтелектуального капіталу, безпековий аспект міграційної політики стає пріоритетним. Міграційні процеси мають амбівалентний характер впливу на національну безпеку: з одного боку, вони можуть забезпечувати приплив валютних надходжень та технологій, а з іншого — створювати критичні загрози через старіння населення, скорочення трудового потенціалу та зростання соціальної напруги.

Аналіз особливостей державної міграційної політики України виявив суттєві диспропорції між чинною нормативною базою та реальними викликами часу. Хоча правову основу становлять Конституція та низка спеціалізованих законів, стратегічні документи, зокрема Концепція 2011 року, значною мірою застаріли та мають декларативний характер. Сучасна міграційна ситуація в Україні визначається наслідками повномасштабного вторгнення, яке спричинило безпрецедентну кризу біженців та внутрішньо переміщених осіб. Станом на кінець 2024 року мільйони українців отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС, що призвело до деформації демографічного профілю держави. Найбільші втрати зафіксовані серед працездатного населення та молоді, що в довгостроковій перспективі загрожує не лише економічній стабільності, а й фізичному виживанню нації. Внутрішнє переміщення понад 3,6 млн осіб створило надмірне навантаження на соціальну інфраструктуру приймаючих громад та висвітлює проблему «замороження» майнових прав громадян, чиє житло було зруйновано або залишилося в зоні бойових дій. Оцінюючи виклики та шляхи вдосконалення політики, слід підкреслити, що Україна потребує переходу від моделі пасивного реагування до активного стратегічного

планування. Головним викликом залишається катастрофічне руйнування інфраструктури та житлового фонду, що є основною перешкодою для реєміграції. Досвід зарубіжних країн, зокрема Німеччини, свідчить, що успішна міграційна модель базується на тісній співпраці держави та бізнесу у питаннях професійної адаптації та соціальної інтеграції мігрантів.

Для України пріоритетним напрямом має стати реалізація Стратегії демографічного розвитку до 2040 року, яка передбачає комплекс заходів зі стимулювання народжуваності, зниження смертності та, що найважливіше, створення умов для добровільного повернення українців із-за кордону. Це потребує не лише фінансових виплат, а й глибоких інституційних реформ, розвитку якісної медицини, освіти та створення безпечного середовища для життя.

Отже, варто зазначити, що майбутнє національної безпеки України безпосередньо залежить від здатності держави зберегти та відновити свій людський капітал. Міграційна політика повинна стати гнучкою системою, здатною адаптуватися до умов воєнного та післявоєнного часу, забезпечуючи баланс між інтересами держави щодо захисту суверенітету та потребами громадян у безпеці й самореалізації. Тільки за умови гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, впровадження цифрових інструментів управління та створення ефективних механізмів реінтеграції Україна зможе подолати демографічну прірву та забезпечити сталий розвиток у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AgroReview. Чисельність українських мігрантів за кордоном сягнула ... URL. – Режим доступу: <https://agroreview.com/content/chyselnist-ukrayinskyh-migrantiv-kordonom-syagnula/> (дата звернення: 04.05.2026).
2. Дельфінов А. Меркель: необхідно посилити закон про мігрантів URL // Deutsche Welle. – 09.01.2016. – Режим доступу: <https://www.dw.com/ru/ангела-меркель-необходимо-ужесточить-миграционное-законодательство/a-18968431> (дата звернення: 04.05.2026).
3. Державна міграційна служба України. Міграційна політика України: офіційні матеріали. – Київ, 2023. – 120 с.
4. EU4Migration. Збірник наукових матеріалів з питань міграційної політики України та ЄС URL. – 2025. – Режим доступу: https://kmeep.law.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/09/zbirnyk2025_eu4migration.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
5. Frontliner. Населення України URL. – Режим доступу: <https://frontliner.ua/naselennia-ukrainy/> (дата звернення: 04.05.2026).
6. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10 груд. 1948 р. URL. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.06.2025).
7. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року / [уклад.: Д. Андрієнко, Д. Горюнов, В. Грудова та ін.]. – Київ : KSE Institute, 2025. – 52 с. – Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf (дата звернення: 15.06.2025).
8. Івахнюк І. В. Міжнародна трудова міграція. – Київ : КНЕУ, 2016. – 304 с.

9. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254-к/96-ВР URL // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.06.2025).
10. Малиновська О. А. Міграційна політика України: стан і перспективи. – Київ : НІСД, 2018. – 256 с.
11. Меркель очікує в 2015 році мільйон біженців у Німеччині URL // Кореспондент.net. – 01.11.2015. – Режим доступу: <https://korrespondent.net/world/3583653-merkel-ozhydaet-v-2015-hodu-mylllyon-bezhentsev-v-hermanyu>
12. Міграційні процеси у сучасному світі: теорія і практика / за ред. О. А. Малиновської. – Київ : НІСД, 2015. – 312 с.
13. Пирожков С. І., Малиновська О. А. Демографічний розвиток і міграція в Україні. – Київ : НАН України, 2017. – 280 с.
14. Позняк О. В. Внутрішня та зовнішня міграція населення України. – Київ : Інститут демографії, 2019. – 180 с.
15. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII URL // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII URL. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18>
17. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна... : Закон України від 23 лют. 2023 р. № 2923-IX URL. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20> .
18. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII URL. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
19. РБК-Україна. У Кабміні визнали демографічну кризу: втрачено 40% працездатного населення URL. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/kabmini-viznali-demografichnu-krizu-vtracheno-1751465154.html> (дата звернення: 04.05.2026).
20. Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали III наук.-практ. круглого столу (Суми, 20 черв. 2025 р.). – Суми : СумДУ, 2025. – 95 с. – С. 5–8.

21. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 19 – січень 2025 року URL // Displacement Tracking Matrix. – Режим доступу: <https://dtm.iom.int/fr/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukrainiopituvannya-zagalnogo> .
22. Харечко Д. О. Досвід зарубіжних країн з формування управлінських підходів у сфері міграційної політики // Вісник публічного адміністрування та регіонального розвитку. – 2022. – № 2. – С. 107–110. – Режим доступу: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/18.pdf .
23. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV URL. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> .
24. Яворський М. С. Національна безпека України: сучасні виклики та загрози. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – 220 с.
25. Jurfem. Місцеві громади та внутрішня міграція населення URL. – Режим доступу: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/>
26. Jurfem. Невдома: третій епізод – досвід внутрішньо переміщених осіб. – URL: <https://jurfem.com.ua/nevdoma-tretiy-epizod/>
27. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року та затвердження плану заходів на 2024–2027 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 1091-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1091-2024-%D1%80#Text>